

מבוא לאיסור מוקצה

הרב צבי שמשוני

- א. מבוא
- ב. שם האיסור
- ג. מקור האיסור
 - ג.1. איסור מוקצה מהתורה
 - ג.2. איסור מוקצה – חיוב הכנה מדרבנן
 - ד. מוקצה כאיסור אכילה ושימוש
 - ה. מוקצה כאיסור טלטול
 - ו. המקורות התלמודיים
 - ז. מוקצה וגזרת כלים
 - ח. שיטות המפרשים
 - ח.1. טעם הגזרה כסייג להוצאה
 - ח.2. טעמי הרמב"ם והשפעתם על הדיון
 - ח.3. השערות לפתרון
 - ט. במקום סיום

א. מבוא

איסור המוקצה הוא מן הדינים המפורסמים ביותר. יש שאינם יודעים מלאכה בשבת מה היא, אך המילה 'מוקצה', לפעמים אף כשם כללי לאיסורי שבת, מוכרת להם. במאמר זה נתחקה אחר מקורה של המילה 'מוקצה', נחפש עד כמה שניתן את מקור האיסור, ונציג את ההסברים השונים שהועלו כטעם לאיסור. כפי שנראה – שאלות אלו אינן פשוטות, והעיון בהן מלמד שיסודותיו של דין מוקצה אינם פשוטים כפי שהיינו מצפים.

ב. שם האיסור

המילה 'מוקצה' מופיעה במשנה, בתוספתא ובמדרשי ההלכה, למעלה מחמישים פעמים, אולם אף לא פעם אחת, כשמו של איסור טלטול או שימוש בחפצים בשבת וביום טוב. התנאים משתמשים במילה זו בשתי הוראות שונות, מהן ייתכן שנלקחה המילה והפכה לשמו של האיסור המפורסם.

הוראה אחת המופיעה בשימוש נרחב מאוד, קשורה לדיני קדשים. השם 'מוקצה' מורה על בהמה שהוקצתה לקרבן לעבודה זרה, ובשל כך אסורה בהמה זו לעלות על גבי המזבת. כך מפרשת המשנה עצמה את הוראת המילה:

כל האסורין על גבי המזבח אוסרים כל שהן
הרובע והנרבע והמוקצה והנעבד ואתנן ומחיר והכלאים והטרפה ויוצא דופן
איזה הוא מוקצה המוקצה לעבודה זרה [...]

(משנה תמורה ו, א)

בהוראה שנייה משמשת המילה ככינוי למקום בו מונחים דברים שאינם בשימוש כרגע,
כגון מחסן או מצבור של עצים, וכן מקום שטיחת פירות. הרמב"ם בפירושו למשנה
(שביעית ח, ו) מסביר:

מוקצה, שם המקום ששוטחין בו הפירות להתייבש כגון התאנים והענבים¹.

משמעות זו של 'מוקצה', ניכרת במשנה הכוללת את המוקצה בין המקומות הנחשבים דיור
אדם והיקפם לדירה בניגוד לגינה וקרפף².

המילה 'מוקצה' מופיעה בהקשר של הלכות שבת, בשתי משניות במסכת ביצה. אך
בשתייהן, בהוראה זו של מקום בו מונחים דברים, ולא כשמו של איסור כלשהו:

המביא כדי יין ממקום למקום לא יביאם בסל ובקופה אבל מביא הוא על כתפו
או לפניו.

וכן המוליך את התבן לא יפשיל את הקופה לאחוריו אבל מביאה הוא בידו.
ומתחילין בערמת התבן אבל לא בעצים שבמוקצה.

(משנה ביצה ד, א)

ועוד אמר רבי אליעזר עומד אדם על המוקצה ערב שבת בשביעית ואומר מכאן
אני אוכל למחר.

וחכמים אומרים עד שירשום ויאמר מכאן ועד כאן.

(משנה ביצה ד, ז)

את השימוש במונח מוקצה כשם לאיסור מאיסורי שבת ויום טוב טבעו האמוראים. יש
טוענים שאפילו דורות הראשונים של האמוראים לא השתמשו בשם זה³. אמנם מפורסמת

¹ וברומה לזה גם בפירוש המשנה מעשרות א, ה. יש לציין שהרבה מפרשים במשנה שביעית שם 'מוקצה' הוא
שם של כלי. זאת בעקבות בעל הערוך (מקצה 4, קאהוט, חלק חמישי עמוד 229). אולם המחלוקת היא רק במשנה
זו. בשאר המשניות ודאי מדובר על מקום וכדלהלן.

² עירובין ב, ג: "רבי יהודה אומר עד בית סאתים. אמרו לו לא אמרו בית סאתים אלא לגנה ולקרפף. אבל אם היה
דיר או סחר או מוקצה או חצר אפילו בית חמשת כורין אפילו בית עשרה כורין מותר".

³ א"א אורבך, ההלכה מקורותיה והתפתחותה, עמוד 124 - 126. ראה מה שכתב לייב מוסקוביץ בספרו האנגלי
Talmudic Reasoning: From Casuistics to Conceptualization, Tubingen, 2002, עמוד 142 –
143; עמוד 296 – 299; עמוד 303 הערה 51.

מבוא לאיסור מוקצה

המחלוקת בין התנאים רבי שמעון ורבי יהודה, שלרבי יהודה יש מוקצה ואילו לרבי שמעון אין מוקצה; אבל הצגת המחלוקת בדרך זו, אף היא מבית מדרשם של האמוראים יצאה.

מהו אם כן שמו של האיסור בלשון חכמי המשנה? במשנה אנו מוצאים שימוש בלשון 'הכנה'. במקומות רבים מגדירים התנאים את האסור ואת המותר במילים: 'מוכן' ו'אינו מן מוכן' ודומיהן. במשנה המתייחסת לשמן שבנר (שבת ג, ו) שנינו: "...ואין נאותין ממנו מפני שאינו מן המוכן". וכמעט באותה לשון בשתי משניות נוספות במסכת⁴. במסכת ביצה אומרת המשנה (א, ב): "...ומודים שאם שחט שיחפור בדקר ויכסה שאפר כירה מוכן הוא", וגם במסכת זו מופיע המונח במשניות נוספות⁵. גם בתוספתא מופיעה לשון זו בכמה וכמה מקומות⁶.

שמו של האיסור בלשונם של התנאים לא היה 'מוקצה'. 'אינו מן המוכן' הוא המונח המקביל למילה 'מוקצה' של האמוראים⁷. אולם סביר להניח, שאחת משתי ההוראות של המילה 'מוקצה', בלשונם של התנאים, היא הבסיס לחידוש השם 'מוקצה' כשמו של האיסור.

דומה שדוקא ההוראה השניה - מקום שטיחת פירות, היא היסוד להתפתחות השם של האיסור⁸. בירושלמי⁹ אנו מוצאים בפירוש, שגם הפירות עצמם שרגילים להניח במוקצה, קיבלו את השם 'מוקצה':

התיב ר' נסא הרי מוקצה שיבש ולא נגע בו הרי הוא בעינו ואינו בהכנו

אמנם עיון בסוגייה אחרת בירושלמי, ייתכן וישפוך אור על השאלה כיצד הורחב השם 'מוקצה' להיות שמו של האיסור. בירושלמי במסכת ביצה דנים על פירות שבמוקצה:

רבי יעקב בר אבא בשם רבי יסא מוקצה שיבש אסור ליגע בו¹⁰. רבי אמר לרבי שמעון בריה, עלה והבא לנו גרוגרות מן העלייה. אמר ליה ואינו אסור משום

⁴ שבת יז, א; כד, ד.

⁵ ביצה ג, ד; ד, ו.

⁶ שבת יד, ח; ביצה א, ה; ג, ג; ג, ג; יא, ג; יח, ד, א.

⁷ השימוש במילה זו קדום ומופיע כבר בספרות החיצונית. אמנם, שם לא ברור אם הכוונה לאיסור עצמאי, או לצורך הפשוט להכין מראש, מה שלא ניתן לעשות בשבת עצמה מחמת האיסורים. ראה למשל ספר היובלים (מהדורת כהנא ירושלים תש"ל) ב, כט; שם נ, ח, ט וראה לקמן הערה 18. בדרך כלל המונחים 'מוכן' ו'אינו מן המוכן' מתייחסים לאיסור אכילה או שימוש, והוא הדין לגבי המילה 'מוקצה'. אולם יש יוצאים מן הכלל כגון תוספתא שבת יד, ח, אך גם שם נראה שהסיבה היא הגדרת הדברים כמוכנים לשימוש.

⁸ אמנם, לא ניתן להזים טענה הפוכה, על פיה דווקא המשמעות של מוקצה לעבודה זרה, הוא היסוד לקביעת השם מוקצה. כמו שיש בהמה שהוקצתה לעבודה זרה, כך יש חפצים ואוכלים שהוקצו משימוש בשבת וביום טוב, אולם אין לכך כל ראיה.

⁹ שבת ג, ו (ג, ד); וכן ביצה א, א (ס, א); ביצה ד, א (סב, ב). יש לציין שכבר במשנה ניתן לראות את תחילתו של תהליך ההרחבה של המונח. במשנה מעשרות א, ה אנו שונים: "עד שיעשה מוקצה" והכוונה היא עד שישטח את הפירות במוקצה, ראה פירוש המשנה שם.

¹⁰ עיין ירושלמי כפשוטו, עמוד 93 - 94, שאומר ששיטת הירושלמי הייתה שמוקצה אסור בנגיעה.

מוקצה? אמר ליה ואדיין את לזו אין לך אסור משום מוקצה אלא תאנים וענבים בלבד. אמר רבי שמואל בר סוסרטאי מפני שהן מסריחות בנתיים [...]

(ירושלמי ביצה ד, א (סב, ב))

המילים "מוקצה שיבש" הן כינוי לפירות שהונחו במוקצה והתייבשו. הנושא הנידון כאן הוא האם כל פרי שהונח במוקצה אסור, או רק תאנים וענבים שמסריחים¹¹. כאשר רבי שמעון שואל: "ואינו אסור משום מוקצה", כוונתו היא: וכי אין לאסור גם פירות אלו משום שהם נמצאים במוקצה. אולם לא מן הנמנע שלאחר שימוש בניסוח זה, נוצר בסיס לשימוש במילה 'מוקצה' כשם של האיסור. מסתבר שבשלב הראשון היה זה שמו של האיסור המצומצם, הנוגע לאוכל ומצרכים שאינם מיועדים לשבת כמו אלו המונחים במוקצה. והשווה ירושלמי ביצה (ה, א), שם נראה שכבר בירושלמי יש שימוש בשם 'מוקצה' כשם של האיסור¹².

ג. מקור האיסור

למרות היותו של איסור מוקצה ידוע ופשוט כדבר שאין לו עוררין, קיימת מבוכה ואי בהירות באשר למקורו. מבוכה זו תחילתה כבר בגמרא, שכן ממקומות שונים בש"ס משתמעים דברים מנוגדים, אודות המקור של איסור המוקצה. במקום אחד נאמר שמוקצה אסור מהתורה, ואילו ממקורות אחרים עולה בבירור, שמוקצה אינו אלא גזרת חכמים. במקור נוסף כתוב "בימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זו" (שבת קכג, ב), ומצד שני מסיפור האגדה על מותו של דוד המלך (שבת ל, ב) עולה, שאיסור מוקצה קדום הרבה יותר.

ואף באשר לטעמי האיסור אין משנה סדורה. כבר הראשונים חלוקים ביניהם בהסבר הנימוקים. הרמב"ם הציע מספר טעמים, אך התעלם לכאורה מהטעם המפורש בגמרא. רש"י לא התעלם אך נראה כסותר דברי עצמו, ואילו הרמב"ן מציע הסבר שונה, המבחין בין שבת ליום טוב¹³.

ג.1. איסור מוקצה מהתורה

במקום אחד בש"ס (פסחים מז, ב) מופיעה הדעה שאיסור מוקצה הוא מהתורה. הגמרא מעלה אפשרות שאדם יתחייב חמש מלקויות אם יבשל גיד הנשה בחלב ויעשה זאת ביום

¹¹ דיון זה הוא להלכה ולפי שיטת רבי שמעון. לדעת רבי יהודה ברור שכל הפירות שבמוקצה אסורים.
¹² מתקבלת על הדעת ההנחה, על פיה מכאן נולדה האמירה שרבי שמעון ורבי יהודה חולקים אם יש מוקצה לרבי יהודה כל האוכלים שבמוקצה, ואף אוכלים נוספים שאינם מיועדים לשבת, אסורים. ואילו לרבי שמעון אין מוקצה, שכן הנחת אוכל או עצים במוקצה אינה גורמת לדעתו איסור.
¹³ וכמובן שיש עוד ראשונים ואחרונים שלא הזכרנו.

מבוא לאיסור מוקצה

טוב. לפי הצעת הגמרא, אחת מחמש המלקויות היא בגין שימוש בעצי מוקצה. על כך מקשה הגמרא:

[...] ומוקצה דאורייתא הוא? – אמר ליה: אין, דכתיב והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו, ואזהרתה מהכא – מלא תעשה כל מלאכה.

(פסחים מז, ב)

מיד אחר כך מוכיחה הגמרא שהסבר זה אינו נכון, ומפרשת שחיוב המלקות אינו בגלל שימוש בעצי מוקצה, אלא בגלל שימוש בעצי אשרה. לפי רוב הראשונים דעה זו היא בבחינת 'הווא אמינא' בלבד. על כל פנים, גם אם זו 'הווא אמינא' בלבד, עולה ממנה, שמקורו של איסור מוקצה לא היה ברור לחכמי הגמרא.

אולם יש ראשונים הסבורים, שאפשרות זו המוצעת בגמרא אינה רק 'הווא אמינא', אלא זו היא דעתו של רבה¹⁴. במשנה הראשונה של מסכת ביצה, אוסרים בית הלל אכילת ביצה שנולדה ביום טוב¹⁵. לפי ההסבר הראשון המוצע בגמרא (ביצה ב, א), מדובר בתרנגולת העומדת לגדל ביצים, ולכן הביצה אסורה משום מוקצה. הגמרא (שם ב, ב) מקשה על הסבר זה, ובעקבות כך מסביר רבה:

לעולם בתרנגולת העומדת לאכילה, וביום טוב שחל להיות אחר השבת עסקינן, ומשום הכנה, וקסבר רבה: כל ביצה דמתילדא האידינא – מאתמול גמרה לה. ורבה לטעמיה, דאמר רבה: מאי דכתיב (שמות טז, ה) והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו – חול מכין לשבת, וחול מכין ליום טוב, ואין יום טוב מכין לשבת, ואין שבת מכינה ליום טוב.

רש"י (שם, ד"ה לטעמיה) מסביר שרבה אומר את הדברים לשיטתו במסכת פסחים, על פיה מוקצה אסור מהתורה!¹⁶ כלומר, לפי רש"י הסברו של רבה לאיסור ביצה שנולדה ביום טוב,

¹⁴ בסוגיית פסחים אביי הקשה על שיטת רבה הסובר (שם מו, ב) שאומרים 'הואיל' במלאכות יום טוב, מדין המבשל גיד הנשה שחייב חמש וחייב אחד הוא הבערה. הגמרא מתרצת לדעת רבה שיש למנות במקום הבערה את השימוש בעצי מוקצה. יש לציין שמבחינת מהלך הסוגייה בפסחים אין צורך לדחות את דברי רבה העקרוניים וניתן לומר שרק הטענה שאומרת שיש חיוב מלקות היא שנדחתה.

¹⁵ המשנה הראשונה במסכת ביצה מציגה מחלוקת בין בית שמאי לבית הלל אודות ביצה שנולדה ביום טוב. בית שמאי אומרים שתיאכל, ובית הלל אוסרים לאוכלה. בגמרא מוצעים ארבעה הסברים שונים למחלוקת זו. ההסבר הראשון (רב נחמן) מעמיד את המשנה בתרנגולת העומדת לגדל ביצים, שהיא מוקצה. לפי הסבר זה מחלוקת בית שמאי ובית הלל מקבילה למחלוקת רבי שמעון ורבי יהודה במוקצה. רבה מציע הסבר הידוע בכינויו 'הכנה דרבה', המבוסס על הפסוק 'והכינו את אשר יביאו'. שני הסברים נוספים מסבירים שאיסור הביצה הוא גזרה ספציפית; או משום פירות הנושרים שמא יעלה ויתלוש (רב יוסף), או משום משקין שזבו שמא יסחוט (רבי יצחק).

¹⁶ יש שציינו גם לדברי רש"י בביצה כו, ב ד"ה ואי דלא אחזו (אפיקי ים, ח"ב, סימן יז ד"ה ולפי"ז). אך דומה שמשם אין ראיה הכרחית, כי גם אם מוקצה מדרבנן, חכמים קבעו את האיסור על יסוד הפסוק 'והכינו את אשר יביאו', והשווה אבני נזר (אבן העזר נו, כו).

אינו חולק עקרונית על ההסבר הראשון בגמרא, על פיו מדובר באיסור מוקצה. רבה ממשיך את אותו הקו של ההסבר הראשון, אלא שלפי דעתו האיסור הוא מהתורה, וכן האיסור כולל גם מקרים שלפי ההסבר הרגיל אינם נכללים בו¹⁷. אלו דברי רש"י במלואם:

לטעמיה דאמר רבה – בפסחים (מז, ב), ויליף מהכא דמוקצה דאורייתא.

והכינו – והזמינו, כגון: מכאן אני אוכל למחר, דאי משום הכנה בידי, ולומר שיאפו ויבשלו מבעוד יום – בהדיא כתיב את אשר תאפו אפו, אלא הזמנה בפה קאמר, וכתיב ביום הששי וסתם ששי חול הוא, ואחשבה רחמנא לסעודת שבת שיזמיננה מבעוד יום, ובחול.

ואין יום טוב מכין לשבת – ויום טוב נמי קרוי שבת, ובעיא סעודתו הזמנה, והזמנתה בחול, אבל סעודת חול – לא חשיבא, ולא שייכא בה הזמנה, הלכך, באחד בשבת בעלמא לית לן למיסר ביצה שנולדה ביה משום דאתכן בידי שמים, דסעודת חול לא אצרכה רחמנא זמון מבעוד יום, דלא שייך בה מוקצה.

(רש"י ביצה ב, ב)

רש"י מסביר שרבה למד מהפסוק שסעודות שבת ויום טוב חשובות ומצריכות הכנה, כלומר שיאמר אדם מבעוד יום 'מכאן אני אוכל', וזו משמעות הפסוק "והכינו" – והזמינו. שהרי המשמעות הפשוטה של הפסוק, שיש להכין בפועל את האוכל ביום השישי, כבר נאמרה במפורש בפסוק אחר: "את אשר תאפו אפו" (שמות טז, כג)¹⁸.

מרבית הראשונים חולקים על רש"י ומסבירים את דברי רבה באופן אחר. לדעתם, דינו של רבה הוא דין מיוחד העומד בפני עצמו, ומפורסם אצל הלומדים בכינוי 'הכנה דרבה'. בהמשך נראה שגם לסוברים שמוקצה אינו מהתורה, ייתכן קשר רעיוני בין איסור מוקצה לבין פסוק זה שמצריך הכנה לשבת ויום טוב.

בשאלתות פרשת בשלח, שאלתא מזו, כתוב: "שאלתא דאסיר להו לדבית ישראל למיכל ביומא דשבתא מידעם דהוה מוקצה מאיתמול לאכילה כגון תאני ועינבי דאסקינהו ליבושינהו ובין השמשות לא יבישו ויבישו למחר אסיר למיכל מינייהו דלא אזמין לאכילה מחולא דכתיב והכינו את אשר יביאו אמר רבא מהאי קרא חול מכין לשבת וחול מכין ליום טוב ואין שבת מכין ליום טוב ולא יום טוב מכין לשבת". הנצי"ב בפירושו לשאלתות מזהה בין שיטת רש"י לשיטת השאלתות. גם רבינו ירוחם (נתיב אדם וחווה, ד, ד; טו, ה אות טו) כתב כרש"י. ראה גם השגות הראב"ד על בעל המאור (ביצה, א, א בדפי הרי"ף, אות ה).

¹⁷ לכן גם ביצה שנולדה מתרנגולת העומדת לאכילה, שלפי ההסבר הרגיל אינה נחשבת מוקצה, אסורה לפי רבה מפני שהכנתה בידי שמים הייתה בשבת או ביום טוב.

¹⁸ ולפי זה המשמעות היסודית של דין מוקצה אינה איסור וגזרה, אלא מצווה חיובית של כבוד השבת, הקובעת שראויות סעודות השבת להיות מוכנות מבעוד יום מפאת חשיבותן. האיסור הוא רק התוצאה של אי ההכנה. יש לציין שישנם מקורות חיצוניים שמהם ניתן ללמוד על הלכה קדומה כזו כגון בספר ברית דמשק י, כב (מובא בספרו של י"ד גילת, משנתו של ר' אליעזר בן הורקנוס, עמוד 124) גילת מציינת שם לפסוק בנחמיה ה, י "שלחו מנות לאין נכון לו" שייכתן שמלמד על הקפדה על אכילה רק ממנות מוכנות. השוואה נוספת של גילת היא לנהוגו של שמאי הזקן (ביצה טז, א) "כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, מצא בהמה נאה אומר זו לשבת...".

מבוא לאיסור מוקצה

שיטה נוספת ופחות מוכרת היא שיטת המאירי, אשר סבור גם הוא שמקור דיני מוקצה הוא מהתורה:

וצריך אתה לידע שהמוקצה הוא שם כללי לכל אוכל שאכילתו מוקצית מדעתו של אדם ושלא היה דעתו על אותו דבר מערב יום טוב ועקר אסורו יצא לנו בכל המוקצים מאחד הנקרא מוקצה למצותו [...] ומוקצה זה יצא לנו ממה שנאמר בתורה חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים לה' מה חג לה' אף סוכה לה' מלמד שכשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה והוא שעצי סוכה אסורין כל שבעה [...] ומכאן נאסרו כל המוקצין הן מחמת חסרון כיס הן מחמת איסור ומחמת מיאוס ואחרים מלבד אלו. שכל שאדם מסיח דעתו ממנו שלא לאכלו באותו זמן מחמת איזו סבה שיתיאש ממנו נקרא מוקצה. שהמוקצה הוא שם כללי לכל אוכל שאין דעתו של אדם עליו עכשו. והוא נחלק לענינים רבים ודיניהם ארוכים מאד¹⁹.

(מאירי על ביצה ב, א)

ג.2. איסור מוקצה - חיוב הכנה מדרבנן

על אף שרוב הראשונים, ובעקבותיהם האחרונים, לא קיבלו את שיטת רש"י, ראשונים נוספים קושרים בין איסור מוקצה לחיוב הכנה ולפסוק "והכינו את אשר יביאו". כך כותב הרמב"ן במלחמות (ביצה ב, א ברי"ף):

וכל עיקר לא דברו חכמים במוקצה אלא כדי שיברור ויזמין לעצמו צרכיו מערב יום טוב ולא יצטרך למחר לחזור ולטרוח בסעודה שמא יבא לעשות בה מלאכה או טלטול האסורין לו וסמכוה למקרא והכינו

ראינו למעלה שלפי רש"י הסברו של רבה למשנת ביצה, כמו הסברו של רב נחמן, מבוסס על איסור מוקצה. לפי רבה יש מקור מהתורה לאיסור המוקצה מהפסוק "והכינו את אשר יביאו". אותו רעיון של הכנה, נאמר על ידי הרמב"ן כהסבר לגזרת המוקצה של חכמים. אדם מחויב להזמין, כלומר לקבוע מראש, במה עתיד הוא להשתמש בחג. אמנם, שלא כרש"י, שהסביר את הדין כדין חיובי בהקשר של חשיבות הסעודות, הרמב"ן רואה בו גזרה. גזרה זו לפי הרמב"ן נועדה למנוע איסורים שיכולים לקרות, אם בתוך החג עצמו מתחילים לחפש ולהכין את הדברים הנדרשים לסעודה.

הרמב"ן מסביר שחשש זה גדול הרבה יותר ביום טוב. זה פשר האמירה של הגמרא (ביצה ב, ב): "יום טוב דקיל ואתי לזלולי ביה סתם לן כרבי יהודה דמתמיר". החשש שאדם

¹⁹ המאירי אינו מסביר את טיב הקשר של כל איסורי מוקצה למקור מהתורה.

שלא הכין צרכיו מבעוד יום, יבוא לחלל שבת אינו כל כך סביר. אולם ביום טוב בו מותרות מלאכות אוכל נפש, יש יסוד סביר לחשש, שהעיסוק בהכנת האוכל כבחול, יגרור עשיית מלאכות אסורות. הרמב"ן מציין במפורש את החשש מפני "מלאכה או טלטול האסורין לו". מסתבר שכוונתו במילה 'טלטול' לאיסור הוצאה שאף היא מלאכה, או אולי גם להבאת דברים מחוץ לתחום. בסעיף הבא נראה, שבמידה מסוימת גם הרמב"ם הולך בדרך זו.

ד. מוקצה כאיסור אכילה ושימוש

יש לשים לב לנקודה חשובה. גם רש"י בהסבירו את שיטת רבה, וכן הרמב"ן המסביר את דין מוקצה, אינם מתייחסים לאיסור של טלטול מוקצה! לפי שניהם מדובר על חיוב הכנה, שמונע את אפשרות השימוש בדברים שלא הוכנו מבעוד יום. הרי מחלוקת בית שמאי ובית הלל על הביצה היא אם תיאכל או לא תיאכל. כך גם מוצג דין מוקצה ברמב"ם בהלכות יום טוב:

כל שאסור בשבת בין משום שהוא דומה למלאכה או מביא לידי מלאכה בין משום שבות הרי הוא אסור ביום טוב אלא אם כן היה בו צורך אכילה וכיוצא בה, או דברים שהן מותרין ביום טוב כמו שיתבאר בהלכות אלו, וכל שאסור לטלטלו בשבת אסור לטלטלו ביום טוב אלא לצורך אכילה וכיוצא בה, וכל שמותר בשבת מותר ביום טוב, ויש ביום טוב מה שאין בשבת איסור מוקצה שהמוקצה אסור ביום טוב ומותר בשבת מפני שיום טוב קל משבת אסור בו המוקצה שמא יבואו לזלזל בו.

כיצד תרנגולת העומדת לגדל ביצים ושור העומד להרישה ויוני שובך ופירות העומדין לסחורה כל אלו וכיוצא בהן מוקצה הן ואסור לאכול מהן ביום טוב עד שיכין אותם מבעוד יום ויחשוב עליהן לאכילה, אבל בשבת הכל מוכן אצל שבת ואינו צריך הכנה, וכשם שהמוקצה אסור ביום טוב כך הנולד אסור.

(רמב"ם יום טוב א, יז-יח)

הרמב"ם מציין בהלכה יז, שאסרו חכמים את המוקצה ביום טוב שמא יבואו לזלזל בו. ובהלכה יח מדגיש הרמב"ם שמדובר באיסור אכילה: "כל אלו וכיוצא בהן מוקצה הן ואסור לאכול מהן ביום טוב עד שיכין אותם מבערב ויחשוב עליהם לאכילה". רק אחר כך, בהלכה כ, בהתייחסות לביצה שנולדה ביום טוב, מופיע גם איסור הטלטול: "כשם שאסור לאכלה כך אסור לטלטלה".

גם בפירוש המשנה כותב הרמב"ם על דרך זו:

מבוא לאיסור מוקצה

כלל הוא אצלינו שהמוקצה אסור לאכול ביום טוב, ומוקצה, הוא הדבר שהקצוהו מלאכלו וחשבו עליו שלא לאכול [...]

ודע שכל שאסור לאכול ביום טוב אסור לטלטלו ממקום למקום וכבר קדמו לך מזה כללים במסכת שבת.

(פירוש המשנה ביצה א, א)

נמצא שישנם כאן שני שלבים. חכמים הטילו חיוב הכנה, שמשמעותו שאין היתר לאכול דבר שלא הוכן מבעוד יום. חיוב זה הוא כדי שלא יבואו לזלזל בחג, תוך כדי הכנת האוכל והשגת המצרכים. איסור זה חל כמובן על אוכלים, וכן על מוצרי צריכה מתכלים, כגון עצי הסקה ושמן הדלקה. מלבד איסור זה יש גם איסור טלטול, שיבואר בהמשך. איסור זה גורם שכל דבר האסור באכילה או שימוש, ממילא אסור בטלטול.

ההבדל בין שני האיסורים מתבטא גם באופי הדברים המוגדרים כמוקצים. באיסור האכילה ברור שמדובר בראש ובראשונה על אוכלים. לעומת זאת באיסור הטלטול, אוכלים בוודאי לא נאסרו. רש"י ציין נקודה זו – שאיסור הטלטול לא הושת על אוכלים:

אי אין אסור הוצאה - אין אסור טלטול, שלא נאסר טלטול אלא משום הוצאה, ומה שלא גזרו על כל טלטולים, אפילו על אוכלים וכלים - משום דאין גוזרין גזרה על הצבור אלא אם כן רוב צבור יכולין לעמוד בה²⁰.

(רש"י ביצה יב, א ד"ה ליפלו באבנים)

אמנם, כפי שאמרנו, למעשה נוצרה זיקה בין שני האיסורים. אוכל שנאסר באכילה יהיה אסור גם בטלטול, שהרי אם אין היתר להשתמש בו, ממילא אינו נחשב אוכל אלא מוקצה הוא.

יש לשים לב שטלטול ושימוש אינם חופפים. מובן שטלטול דבר אינו מחייב את אכילתו או את השימוש בו. אך גם ייתכן איסור שימוש שאינו כרוך בטלטול! כך למשל יהיה אסור להבעיר ביום טוב עצי מוקצה גם ללא טלטולם²¹.

לפי הסבר זה מובן, שרש"י, כשהסביר את איסור מוקצה מהתורה, לא כתב זאת אלא אודות איסור אכילה. איסור אכילה כולל בתוכו כל שימוש של צריכה וכילוי, כפי שעולה

²⁰ וראה בהמשך ציטוט דומה נוסף של רש"י. על הקשר לאיסור הוצאה ראה בהמשך.

²¹ ראה הקדמת החתם סופר לחידושו על ביצה. הרשב"א על שבת כט, א מדייק מן הגמרא שחוששת למי שמהפך בשברי כלים, שאין איסור ליהנות ממוקצה אבל יש איסור לטלטל, לאכול ואפילו להשתמש ללא טלטול. יש לציין שהרשב"א אוסר אפילו שימוש שאינו של כילוי כגון לסמוך כרעי המיטה. וראה במגן אברהם שכה סק"ט ובהגהות רעק"א שם וכן במגן אברהם תקא סק"ב ובהגהות החתם סופר שם.

מהדוגמה שבמסכת פסחים העוסקת בהבערת עצי מוקצה. לעומת זאת, איסור הטלטול הוא מדרבנן בלבד.

הבחנה זו ציין כבר בעל שיטה מקובצת על מסכת ביצה²² (ב, א) שמצא שני דיבורים ברש"י בהם מודגש עניין זה²³. אך נראה שלפניו לא עמד המקור אלא רק ציטוט חלקי. עתה נתפרסם קטע של פירוש רש"י הנ"ל (ביצה ב, ב) מכתב יד²⁴:

[...] וה"מ מידי דחזי למיכל, אבל מוקצה דאיסור טלטול כגון במידי דלא חזי למיכל כמו אבנים וכיוצא בהן ההוא מדרבנן הוא מאחר שאין ראוי לו שלא יבא להוציאו ולטלטלו לרשות הרבים.

ה. מוקצה כאיסור טלטול

איסור מוקצה נפוץ ומוכר יותר כאיסור טלטול. איסור הטלטול של מוקצה אינו חופף לאיסור האכילה, וברור שהוא איסור עצמאי. ראינו בסעיף הקודם, שאיסור האכילה שייך בעיקר ביום טוב, שבו ראוי יותר לגזור. לעומת זאת, איסור הטלטול חל על שבת במלוא העוצמה. יתירה מזו, אמרנו שאוכלים רגילים אינם אסורים בטלטול. רק אלו שכבר אסורים באכילה מדין מוקצה, נאסרים גם בטלטול. לעומת זאת, איסור הטלטול חל על חפצים רבים אחרים, ודווקא הכלים הבסיסיים כמו כלי אוכל אינם אסורים.

איסור הטלטול מופיע במסכת שבת במקומות רבים וביחס לסוגים מגוונים של חפצים²⁵. בגמרא אנו פוגשים שמות של סוגי מוקצה המתייחסים לאיסורי טלטול: מוקצה מחמת מיאוס, מוקצה מחמת איסור ומוקצה מחמת חסרון כיש²⁶. ומלבד סוגים אלו מתחדשים בגמרא דינים כמו בסיס לדבר האסור, איסור ביטול כלי מהיכנו ועוד²⁷.

למרות ריבוי הסוגיות הדנות בהלכות מוקצה, קיימת אי בהירות בכל הקשור למקורה של הגזרה. חילוקי הדעות בין המפרשים סובבים סביב שלוש שאלות מרכזיות:

²² ספר שיטה מקובצת למסכת ביצה ככל הנראה אינו לר' בצלאל אשכנזי, מחבר השיטה מקובצת, אלא לחכם ספרדי, אשר נראה שחי דור אחד אחרי הריטב"א. עיין על כך בהרחבה בהקדמת הרב צימבליסט לשיטה מקובצת ביצה, ובמאמרו של הרב חיים אשכנזי (ישורון ל"ז עמוד תשצא; ישורון לח עמוד תתיח) בעניין זה.

²³ בעל שיטה מקובצת הבין מרש"י שדווקא אכילה נאסרה מהתורה בניגוד לשימושים אחרים ותלה זאת בפסוק שנאמר בפרשת המן העוסק באכילה.

²⁴ בסוף ספר תוספות חכמי אנגליה, ביצה מגילה קדושין, ירושלים תש"ל, עמוד 149. גם רבינו ירוחם נתיב ד, חלק ד, מובא לעיל הערה 16, כתב כך במפורש.

²⁵ שבת ג, ו (נר); ד, ב (חומרי הטמנה); יז, א-ח (כלים); יח, א (טבל וכיו"ב); יח, ב (קש, בע"ח); כ, ה (קש על מיטה); כא, א-ג (אבן, תרומה טמאה, מעות, עצמות וקליפות); כג, ה (מת); כד, ד (נבלה).

²⁶ אמנם שמות אלו אינם נפוצים, וייתכן שטבעו אותם אמוראים אחרונים. השם 'מוקצה מחמת גופו' אינו מהגמרא, ואף אינו מופיע אצל רוב הראשונים.

²⁷ מבחינה לשונית, המונח "מן המוכן" מופיע רק פעם אחת במשנה (שבת יז, א) בהקשר של דיני טלטול. יש לבחון האם יש ללמוד מכאן וראה לקמן.

• מה הם הנימוקים לקביעת איסור גורף ורחב היקף האוסר טלטול חפצים רבים בשבת וביום טוב.

• האם ניתן לתארך את התקופה בה הוחל איסור הטלטול.

• האם לכל איסורי הטלטול יש מקור אחד.

כפי שנראה, שתי השאלות בדבר הנימוקים והזמן של הגזרה, הגם שיש להבחין ביניהן, קשורות מאוד האחת בחברתה. מובן מאליו שגם השאלה השלישית, האם לכל איסורי הטלטול יש מקור אחד, כרוכה בבירור השאלות הללו בהכרח.

טרם שניגש לבירור זה יש לשוב ולהזכיר את ההבחנה בין איסור הטלטול לאיסור אכילה. לגבי איסור אכילת מוקצה, או לחילופין חיוב הכנה, אין לנו כל מידע מתי נקבע האיסור. אמנם, העובדה שיש כפי שראינו למעלה, אפשרות שמדובר באיסור תורה, מלמדת לכאורה על קדמוניות האיסור. מלבד הנחה זו, אין לנו שום מקור ממנו ניתן ללמוד אודות מועד הגזרה. אמנם, יש מקום להניח שאיסור האכילה קודם לאיסור הטלטול, או לפחות אינו מאוחר לו. אך אין להנחה זו הוכחה.

ו. המקורות התלמודיים

לגבי איסור הטלטול יש לנו מקורות חשובים וברורים, שנותנים מענה לכאורה גם לשאלת הזמן וגם לשאלת הטעמים של הגזרה. אלא שמנגד יש מקורות הנראים כסותרים. המקור הראשון שנציג עונה לכאורה על שתי השאלות – גם על שאלת המועד של התקנה וגם על שאלת מניעיה.

בפרק יז של מסכת שבת מפרטת המשנה את דיני טלטול כלים. המשנה הרביעית שם אומרת: "רבי יוסי אומר כל הכלים ניטלין חוץ מן המסר הגדול ויתד של מחרישה". התוספתא מרחיבה ומציינת שהדין המוצג במשנה זו, משקף את סיומו של תהליך, שבתחילתו היו רוב הכלים אסורים:

בראשונה היו אומ' שלשה כלים ניטלין בשבת מקצוע של דבילה וזומא לסטרון של קדירה וסכין קטנה שעל גבי שלחן.

חזרו להיות מוסיפין והולכין עד שאמרו כל הכלים ניטלין בשבת חוץ מן המסר הגדול ויתד של מחרישה.

(תוספתא שבת יד, א)

ובתלמודים אנו שומעים פירוט יותר מדויק, כך בירושלמי (יז, א):

רבי אבהו בשם רבי אלעזר בראשונה היו כל הכלים ניטלין בשבת. כיון שנחשדו להיות מחללין ימים טובים ושבתות. הדא היא דכתיב (נחמיה יג טו) בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גיתות בשבת ועומסים על החמורים וגו'²⁸. ואסרו להן הכל. כיון שנגדרו היו מתירין להן והולכין עד שהתירו להן את הכל. חוץ מן המסר הגדול ויתד של מחרישה²⁹.

ממקורות אלו אנו למדים, שאיסור טלטול כלים מקורו בגזרת חכמים, ואולי אפילו נביאים, בימי שיבת ציון. לאור חילול השבת שהיה רווח, נקבע איסור טלטול שהיה בתחילה גורף ביותר, ואחר כך צומצם עד להיקף המתואר במשנת כל הכלים. לכאורה יש בדינו תשובה ברורה לשתי השאלות הראשונות. מועד הגזרה והטעם שלה.

אולם המקורות הללו אינם היחידים ולגבי מגמת הגזרה אומרת הגמרא במפורש (שבת קכד, ב; ביצה לו, א): "אטו טלטול לאו צורך הוצאה הוא?"

כלומר – מטרת איסור הטלטול הוא להיות סייג מפני איסור הוצאה. שהרי כדי להוציא צריך ליטול חפץ ולצאת עמו. אם לא ייטול אדם חפץ לידיו מפני הגזרה, ודאי שלא יגיע לעבור על איסור תורה של הוצאה³⁰. מהפסוקים בנחמיה לא עולה במפורש שמטרת הגזרה הייתה ממוקדת באיסור הוצאה. אמנם ניתן לומר שיש כאן שני שלבים. חילול השבת המתואר בנחמיה היה כרוך מן הסתם בהוצאת דברים רבים, והטלת גזרה גורפת על טלטול, יש בכוחה למנוע את ההוצאה, וממילא למנוע את כל המתואר בפסוקים. אבל זו השערה בלבד, שבאה לעשות שלום בין המקורות הסותרים לכאורה.

גם בנוגע לתיארוך הגזרה, יש לפנינו מקור שסותר לכאורה את האמור בסוגיית הכלים. הגמרא (שבת ל, ב) מספרת שדויד המלך נפטר בשבת ושלמה שלח שאלה לבית המדרש:

אבא מת ומוטל בחמה, וכלבים של בית אבא רעבים, מה אעשה?

שלחו ליה: חתוך נבלה והנח לפני הכלבים, ואביך - הנח עליו ככר או תינוק וטלטלו.

²⁸ כך מתואר בנחמיה יג, טו ואילך:

(טו) בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים גתות בשבת ומביאים הערמות ועמסים על החמורים ואף יין ענבים ותאנים וכל משא ומביאים ירושלים ביום השבת ואעיד ביום מכרם ציד: (טז) והצרים ישבו בה מביאים דאג וכל מכר ומכרים בשבת לבני יהודה ובירושלם: (יז) ואריבה את חרי יהודה ואמרה להם מה הדבר הרע הזה אשר אתם עשים ומחללים את יום השבת: (יח) הלוא כה עשו אבתיכם ויבא - להינו עלינו את כל הרעה הזאת ועל העיר הזאת ואתם מוסיפים חרון על ישראל לחלל את השבת: (יט) ויהי כאשר צללו שערי ירושלם לפני השבת ואמרה ויסגרו הדלתות ואמרה אשר לא יפתחום עד אחר השבת ומנערי העמדותי על השערים לא יבוא משא ביום השבת:

²⁹ ובבבלי כקג, ב: "אמר רבי חנינא בימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זו, דכתיב בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים גתות בשבת ומביאים הערמות".

³⁰ ראה לשון רש"י על ביצה לו, א ד"ה אטו.

אם קבלה היא בידי חכמים שכך היה, מוכח מכאן שאיסור טלטול כבר היה מלפנים בימי דויד המלך! אמנם אין הכרח לומר שהסיפור הזה נמסר לחז"ל בקבלה, ולמרות זאת ניתן להניח שבעל הדרשה רבי תנחום דמן נוי סבור היה שגזרת הטלטול היא גזרה קדמונית³¹. אם אכן כך סבר רבי תנחום, אין אפשרות לגשר על הסתירה, ללא הוספת הנחה שאומרת שישנם איסורי טלטול קדמוניים, וישנה הגזרה של ימי נחמיה. נמצא שעלינו לקבל את ההנחה על פיה לא כל איסורי הטלטול נמצאים תחת אותה קורת גג.

ז. מוקצה וגזרת כלים

פרק כל הכלים עוסק כולו בדיני טלטול כלים. אין בו כל התייחסות לאיסורי טלטול של המוקצים השונים כגון מוקצה מחמת איסור, מוקצה מחמת מיאוס ואפילו מוקצה מחמת גופו. ההנחה על פיה כל איסורי טלטול מקורם בגזרה מימי נחמיה, טומנת בחובה מסקנה שכל איסורי המוקצה שהזכרנו, הם תוצאה של אותה גזרה. לפי הנחה זו אבנים וצורורות כמו גם נר שדלק בשבת, לא היו אסורים בטלטול טרם שנגזרה גזרת נחמיה!

יש שהבחינו הבחנה ברורה בין דיני גזרת כלים לדיני מוקצה. לפי גישה זו אין להשוות בין כללי טלטול מוקצה לבין כללי טלטול כלים. הבחנה זו מוכרת אצל הלומדים כשיטת הגר"א, אולם יש לה יסודות מפורשים כבר בדברי הראשונים.

הבחנה זו הציג הגר"א בדיון הלכתי ספציפי, אודות האפשרות להמשיך ולטלטל מוקצה שכבר נמצא ביד האדם³². הגר"א בהלכות מילה (יורה דעה רסו) מתייחס למחלוקת אם מוהל יכול להמשיך ולטלטל את האיזמל או שעליו לשוטמו מיד. בדבריו שם חלק על המקילים, ודחה את הראיה מדינו של בעל התוקע שמצניע את השופר (שבת לה, ב). כך כותב שם הגר"א:

דדוקא בכלי שמלאכתו לאיסור שאינו מוקצה שמותר לטלטל לצורך גופו ומקומו רק מחמה לצל אסור דהוי שלא לצורך דאפי' ר"ש דל"ל מוקצה כלל מודה בזה.

הרעיון הזה, על פיו כלי שמלאכתו לאיסור אמנם מוגבל בטלטול, אך אינו מוקצה, מוזכר כבר בראשונים. כך למשל כותב הריטב"א (שבת קכד, ב):

³¹ יש האומרים שהוא רבי תנחומא. ראה למשל באנציקלופדיה לחכמי התלמוד והגאונים של מ' מרגליות כרך ב, עמוד 889. כמובן ניתן לטעון שאין ללמוד מכאן כלל, שאין למדים מדברי אגדה.
³² תוספות ביצה ג, ב ד"ה אבל; הגהות אשרי שם א, א; מאירי שבת קכב, ב; מגיד משנה שבת כה, ה; שו"ע אורח חיים, שח, ג; מגן אברהם שם סק"ז; ביאור הגר"א שם; שו"ע אורח חיים, רסו, יב; ביאור הגר"א שם; שו"ע יורה דעה, רסו, ב ונושאי הכלים.

דכלים שמלאכתם לאיסור לא מידי מוקצה נגעו בהם לאיסור אלא טלטול הוא שאסרו גזרה משום הוצאה וכשם שגזרו בימי נחמיה בן חכליה אפי' בכלים שמלאכתם להיתר³³.

ההבדלים שניתן להבחין בהם בין מוקצה לגזרת כלים הם בכמה תחומים. ההבדל הבולט ביותר הוא הדין הבסיסי שאומר שאין על כלים איסור גורף. הכלים מותרים בטלטול לצורך, ואסורים רק בטלטול שאינו לצורך. עובדה זו, על פיה כלים מותרים בטלטול לצורך, אומרת שהכלים אינם מוקצים. כמו כן, בכל משניות הכלים לא הוזכרו רבי יהודה ורבי שמעון ובמבט פשוט נראה שהם אינם חלוקים בדין הכלים. ולבסוף יש לציין שיתכן שגם מבחינה לשונית ניתן להבחין בין מוקצה לכלים. אינו מוצאים אצל כלים את הלשון מוכן ואינו מוכן. וכן ניתן להבחין שבכלים הפעל הוא נט"ל - "כל הכלים ניטלין", בניגוד לפעל טלט"ל - "מטלטלין נר חדש אבל לא ישן" כאשר מדובר במוקצה³⁴.

על כל פנים, הבחנה זו מחייבת לכאורה להניח שלא כל איסורי טלטול מקורם בגזרה אחת. דיני הכלים נגזרו בגזרת נחמיה, ועליהם לא הוטל דין המוקצה. איסורי הטלטול של מוקצה, אינם נובעים מגזרת נחמיה, ויש להם מקור עצמאי. אמנם מקור כזה מפורש אינו ידוע לנו³⁵.

ח. שיטות המפרשים

ח.1. טעם הגזרה כסייג להוצאה

כפי שכבר ראינו, הגמרא אמרה שטלטול הוא סייג להוצאה. הרבה ראשונים הלכו בעקבות הגמרא, וביארו שהטעם של איסור טלטול הוא גזרה אטו הוצאה. כך כתב רש"י (ביצה לז, א ד"ה אטו) בפירוש גמרא זו:

תחילת הוצאה על ידי טלטול היא, וכל מה שגזרו אינו אלא משום הוצאה, והאי דלא גזרו על טלטול כלים ואוכלים – שלא יוכלו לעמוד בהן, לבטל עונג שבת ושמחת יום טוב.

כלומר, גזרת טלטול נגזרה כגדר להוצאה, שכן פעולת הטלטול קודמת לפעולת ההוצאה. מי שיימנע מלטלטל, ודאי לא יבוא להוציא. לפי הסבר זה היה ראוי שיאסרו לטלטל את

³³ וראה גם רמב"ן, שבת קכג, ב; מאירי קכד, א; ראב"ד ביצה ב, א בדפי הרי"ף. אולם יש לבחון היטב את כוונת הראשונים הללו – האם חופפים הם לדברי הגר"א.

³⁴ יש לציין שיש ראשונים שעולה מהם במפורש אחרת. כך למשל כתב תוספות הרי"ד קכג, ב, שאיסור טלטול כלי שמלאכתו לאיסור מחמה לצל הוא רק לדעת רבי יהודה!

³⁵ במקום אחר, "בין נטילה לטלטול", מעליות ח, מעלה אדומים תשמ"ז, עמוד 13 - 18, הצעתי שיש הבחנה לשונית בין טלטול לנטילה. במוקצה נאסר טלטול החפץ, ואילו בגזרת כלים לא נאסרה אלא הנטילה שלו לצורך כזה או אחר.

מבוא לאיסור מוקצה

כל החפצים כולל כלים ואפילו אוכלים, שהרי איסור הוצאה חל על כל דבר, אלא שלגזור גזרה כל כך רחבה לא ניתן בלי לגרום לביטול עונג שבת ושמחת יום טוב.

יש לציין שרש"י אינו מייחס את דבריו באופן ספציפי לגזרת נחמיה. מצד שני, רש"י אינו מזכיר את המילה 'מוקצה'³⁶. וכך גם כתב במקום נוסף (ביצה יב, א ד"ה ליפלאגו):

אי אין אסור הוצאה – אין אסור טלטול, שלא נאסר טלטול אלא משום הוצאה, ומה שלא גזרו על כל טלטולים, אפילו על אוכלים וכלים – משום דאין גזרין גזרה על הצבור אלא אם כן רוב צבור יכולין לעמוד בה [...].

יש בסיס להניח, שכוונת רש"י היא שגזרת הטלטול נגזרה בימי נחמיה, ומטרתה היא כגדר לאיסור הוצאה, אולם לא ניתן להוכיח זאת. ראשונים אחרים זיהו במפורש בין גזרת נחמיה לנימוק 'משום הוצאה'. כך כתב הריטב"א (שבת קכג, ב):

[...] אסרו בהם טלטול גזרה משום הוצאה כדלקמן, ולקמן אמרין כי בימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זו, שהיו מזלזלין בהוצאת שבת [...]³⁷.

ניכר מלשון הריטב"א שהוא סבור שחילול השבת שהיה בימי נחמיה היה בעיקר זלזול באיסור הוצאה³⁸. גם הראב"ד בהשגתו על הרמב"ם (שבת כד, יג), מאמץ את ההסבר של הוצאה. גם הוא מפנה לגמרא: "אטו טלטול לאו צורך הוצאה", ומוסיף להפנות לגמרא אודות גזרת נחמיה:

ועוד אמרו בימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זו שאמרו שלשה כלים קטנים נטלים על השלחן, נמצא כי מפני חיוב הוצאה אסרו בטלטול מה שאסרו שהוא גדר להוצאה

דברים מפורשים בעניין זה כתובים בפסקי הריא"ז:

בימי נחמיה בן חכלייה היה הדור פרוץ והיו מחללין את השבת, שנ' בימים ההם ראיתי ביהודה דורכים גתות בשבת, וכדי לגדור הדורות עשו סייג לתורה והחמירו להם שלא לטלטל כל דבר שאינו צריך לו, שמא יטלטלנו מרשות היחי' לרשות הרבים. והעמידו התקנה בעניין זה ואסרו להם טלטול אבנים ועצי' שאין בהן

³⁶ אמנם בכתב היד של רש"י שהובא למעלה ליד הערה 24 כתוב "מוקצה דאיסור טלטול".

³⁷ אמנם, לפי מה שהראינו למעלה סביר להניח שהריטב"א הבחין בין מוקצה לכלים. לאור זאת מסתבר שהריטב"א סבור שההסבר שלו כאן מתייחס לכלים. ייתכן מאוד שכוונת הריטב"א במילה כדלקמן להפנות אל דברי הגמרא בדף קכד, ב: "אטו טלטול לאו צורך הוצאה". ורק לאור זאת הוא מפרש שבימי נחמיה זלזלו באיסור הוצאה.

³⁸ כפי שאמרנו לעיל, בפסוקים לא מוזכר עניין ההוצאה. גם מפרשי המקרא הסבירו שמדובר באיסורי דריכה, 'מחמר' ומסחר.

תורת כלי לגמרי, ואף על פי שהן צריכין לו, והוא הנקרא איסור מוקצה שהוקצה [שלא] לטלטלו.

(ריא"ז שבת, פרק יז, אות ד)

הריא"ז, כמו הריטב"א והראב"ד, מסביר שבימי נחמיה גזרו שלא לטלטל חפצים מחשש הוצאה. אבל אצל הריא"ז שומעים במפורש, שגזרה זו כוללת גם עצים ואבנים – מוקצה מחמת גופו. זאת ועוד, הוא מציין ששם האיסור הוא 'מוקצה'!³⁹ מדבריו עולה שאין מקור נוסף לאיסור טלטול חפצים. גזרת נחמיה היא המקור לאיסור, ונימוקה עמה – חשש הוצאה⁴⁰. ברור מאליה שהריא"ז לא ראה בסיפור אודות מיתת דויד המלך מקור מחייב.

החתם סופר (שבת, קמב, ב ד"ה לא) התייחס לסיפור זה, בעקבות שאלת השל"ה – דוד המלך הרי היה לבוש בבגדים, ותירץ⁴¹:

ונראה לי דהתם הי' צריך לטלטלו מכרמלית לרה"י ולזה לא סגי מלבושיו, דמוקצה עדיין לא גזרו עד נחמי' בן חכלי' בשעת גזרת כלים, וע"כ לענין טלטול מרשות לרשות שאל.

אמנם החתם סופר שם מקשה על הצעתו ומציע גם את האפשרות השניה:

ועוד נראה דנחמי' אמוקצה דכלי' גזר אבל מוקצה דלאו כלי' כבר הי' גזרה קדמוניות ושהע"ה [שלמה המלך עליו השלום] משום טלטול מוקצה נזקק לשאול".

עמדה דומה מוצגת בשולחן ערוך הרב (שח, יז) :

אבל כל מיני אוכלים ומשקים המותרים בשבת וכל מיני ספרים שמותר לקרות בהם מותר לטלטלם אפילו שלא לצורך כלל. לפי שלא גזרו בימי נחמיה אלא על כלים ולא על אוכלים וספרים. והרי הם עכשיו כמו קודם הגזרה שבימי נחמיה, שהיה מותר לטלטל כל דבר הראוי בשבת אפילו שלא לצורך כלל. אבל דבר שאינו ראוי בשבת היה אסור לטלטל אף בימי דוד ושלמה או קודם לכן.

לסיכום: אם מקבלים רק את שני המקורות העיקריים, נמצא שמועד הגזרה הוא בימי נחמיה, מטרת האיסור - סייג לאיסור הוצאה, ואין הבדל בין כל איסורי הטלטול. אולם אם

³⁹ לפי ההסבר שלו שם האיסור נקרא מוקצה כיוון שהחפצים הללו הוקצו מטלטול!
⁴⁰ יש לציין ששיטה זו מתאימה לשיטת הרי"ד (שבת קכג, ב) שזיהה בין גזרת כלים לאיסור מוקצה וכתב שלרבי שמעון (שאיין לו מוקצה) מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור מחמה לצל.
⁴¹ בעקבות קושיית השל"ה, 'שהרי דויד המלך ודאי היה מלובש בבגדיו, ואם כן מדוע היה צורך בכיכר או תינוק'. מובאת בט"ז ובמג"א סימן שיא.

מקבלים את הסיפור על דוד המלך כבסיס לתיארוך האיסור, מתחייבת המסקנה שאיסורי טלטול מתפצלים לשני שלבים. הסבר זה מתיישב היטב עם ההבחנה של הגר"א בין כלים למוקצה. כאן עולה השאלה האם שני האיסורים ממוקדים במטרה למנוע איסור הוצאה, או שמא יש נימוקים אחרים.

ח.2. טעמי הרמב"ם והשפעתם על הדיון

כדי להשלים את הצגת הדעות יש לעיין בטעמים שהציג הרמב"ם (שבת כד, יב-יג) ולדיונים שנתעוררו בעקבות דבריו. הרמב"ם נמנע מלהציג את הנימוק שכורך את איסור הטלטול עם איסור הוצאה. ובמקומו הציג שלושה טעמים שלכאורה אין להם מקור מפורש:

יב אסרו חכמים לטלטל מקצת דברים בשבת כדרך שהוא עושה בחול, ומפני מה נגעו באיסור זה, אמרו ומה אם הזהירו נביאים וציוו שלא יהיה הילוכך בשבת כהילוכך בחול ולא שיחת השבת כשיחת החול שנאמר ודבר קל וחומר שלא יהיה טלטול בשבת כטלטול בחול כדי שלא יהיה כיום חול בעיניו ויבוא להגביה ולתקן כלים מפינה לפינה ומבית לבית או להציע אבנים וכיוצא בהן שהוא בטל ויושב בביתו ויבקש דבר שיתעסק בו ונמצא שלא שבת ובטל הטעם שנאמר בתורה (דברים ה') למען ינוח וג'.

יג ועוד כשיבקר ויטלטל כלים שמלאכתן לאיסור אפשר שיתעסק בהן מעט ויבוא לידי מלאכה, ועוד מפני שמקצת העם אינם בעלי אומניות אלא בטלין כל ימיהן כגון הטיילין ויושבי קרנות שכל ימיהן הן שובתין ממלאכה ואם יהיה מותר להלך ולדבר ולטלטל כשאר הימים נמצא שלא שבת שביטה הניכרת, לפיכך שביטה מדברים אלו היא שביטה השווה בכל אדם, ומפני דברים אלו נגעו באיסור הטלטול, ואסרו שלא יטלטל אלא כלים הצריך להן כמו שיתבאר.

(רמב"ם שבת כד, יב-יג)

שלושה נימוקים מציג הרמב"ם לאיסור הטלטול:

- א. שלא יהיה טלטול שבת כטלטול חול ותבטל השביטה והמנוחה.
- ב. סייג מפני עשית מלאכה.
- ג. איסור שאינו תלוי במלאכות, שמטרתו ליצור שביטה ניכרת לאנשים הבטלים ממלאכה תמיד.

דברי הרמב"ם הללו מפתיעים, וכבר ראינו את השגת הראב"ד שהובאה למעלה. מראים הדברים, שהרמב"ם סירב לקבל את ההסבר של סייג לאיסור הוצאה כנימוק בלעדי, ואף נראה שדחה אותו. שמא היקפו העצום של איסור הטלטול, וההשפעה המכרעת שלו על

אופי השבת⁴² מלמדים שאין כאן גזרה שנועדה רק להרחיק את האדם מאיסור הוצאה. המפרשים התקשו להצביע על מקורות בספרות חז"ל, שמהם שאב הרמב"ם את דבריו, ויש הסבורים שהוא חידש את הדברים⁴³.

ייתכן שהגמרא המפנה לימי נחמיה היא המקור של הרמב"ם. בימי נחמיה רווח המסחר בשבתות, היו מביאים משאות בשבת, ואפילו דורכים ענבים בגת⁴⁴. מה שמתואר כאן הוא הרבה מעבר לאיסור הוצאה. מצד שני, לא רק מלאכות האסורות מהתורה מוזכרות בפסוקים אלו, אלא גם פעולות שאינן חלק מל"ט המלאכות.

החל מהמגיד משנה ועד ימינו, לא חדלו להציע פתרונות לדברי הרמב"ם הללו. חלק מן הפתרונות המוצעים קשורים לשאלות הנוספות שהעלינו. כך למשל המגיד משנה בתיורו הראשון, מסביר שהטעם של גדר להוצאה המוזכר בגמרא, מבטא את הטעם של הגזרה המקורית בימי נחמיה. אולם אחרי שחכמים חזרו והתירו, השאירו את האיסורים בהתאם לנימוקים שהציג הרמב"ם. מדבריו עולה שאין מקור אחר לאיסור הטלטול מלבד גזרת נחמיה⁴⁵.

בדרך זו צעד גם בעל ה'מרכבת המשנה' (כד, יב). לטענתו הטעם של הוצאה המובא בגמרא נאמר אליבא דבית שמאי. את הטעמים של הרמב"ם ניתן להסיק, מתוך סוגיית הגמרא המתארת את שלבי ההיתר של הכלים. ברור אם כן שאף הוא סבור שאיסור הטלטול החל בגזרת נחמיה⁴⁶.

אולם יש מי שביאר את הרמב"ם בכיוון ההפוך מבחינת הזמנים. בעל ערוך השולחן (אורח חיים, שח, ב) קיבל את הנחות היסוד של הראב"ד, שגזרת נחמיה קשורה לחשש הוצאה! נראה מדבריו שם, שגם התהליך בו חזרו והתירו מלמד שכל הגזרה אינה אלא מחשש הוצאה. כמו כן, הוא הוסיף לדיון את שאלת הראשונים כיצד בכלל ניתן היה להתיר גזרה שנתקנה בימי נחמיה, מן הסתם על ידי חגי, זכריה, מלאכי ועזרא⁴⁷.

לדעת בעל ערוך השולחן מקורם של איסורי מוקצה כבר מימי מתן תורה! גזרת כלים בימי נחמיה הייתה רק תוספת שנגזרה לאותו הדור בלבד, וזו כבר בטלה. הנימוקים של הרמב"ם מסבירים את האיסור המקורי:

⁴² איסור טלטול תופס מקום רחב ביותר במסכת שבת, ומשפיע על כל ההתנהגות של אדם בשבת.

⁴³ אך ראו להלן דברי בעל ה'מרכבת המשנה' ופירושו יד פשוטה.

⁴⁴ כפי שמתואר בפסוקים, וראה הערה 28.

⁴⁵ בתיורו נוסף אומר הוא שהרמב"ם לא בא לבטל את הטעם המפורש בגמרא. כל מטרתו היא רק להציע טעמים נוספים.

⁴⁶ יש לציין שגם מו"ר ב"ד פשוטה' הלך בדרך דומה.

⁴⁷ ריטב"א שבת קכג, ב ד"ה ת"ר; תוספות בבא קמא, צד, ב; בעל המאור בבא קמא, לג, ב בדפי הרי"ף. הראשונים לא התייחסו לנביאים. זו היא תוספת של בעל ערוך השולחן.

ג - ונ"ל דדברי הרמב"ם צודקים ומוכרחים [...] וכך הוא הצעת הדברים :

ד - דהנה כבר בארנו בריש סי' רמ"ג דשבותי שבת אינן דומות לכל איסורי דרבנן והם כמדאורייתא [...]⁴⁸.

ה - ולפ"ז גם איסורי מוקצות היו מאז שניתנה תורה והיה דינם אז כאחר שחזרו והתירו וחזרו והתירו וכדמפרש בגמ' שם שהתירו דבר שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ומקומו ולא מחמה לצל ודבר שמלאכתו להיתר אפילו מחמה לצל כמו שבידינו היום כמו שיתבאר בס"ד בסימנים אלו אך בימי נחמיה בן חכליה שהיו פרוצים בחילול שבתות מהזמן שהיו בבבל עמד הוא ועזרא וחגי זכריה ומלאכי ואנשי כנסת הגדולה וגזרו על דורם עוד חומרות ולא התירו רק ג' כלים ולא היתה גזירות קבועות לדורות וכ"כ מפורש רבותינו בעלי התוס' בב"ק (צ"ד : ד"ה בימי) שלא גזרו זה רק על דור זה ולכן אח"כ כשראו שחזרו להזהר בשבת התירו וחזרו והתירו עד שנשאר כפי הדינים הקודמים וכפי ההלכה אצלינו וזהו שביאר הרמב"ם ז"ל על טעמי המוקצה הקודמים והסביר בגודל תבונתו דאם אין מוקצה אין שבייתה ובטלה מנוחת השבת וזה כלול הכל בתשובת האמורה בתורה וכמ"ש בריש פכ"א ופשיטא שגם להוצאה הוא גדר גדול כמבואר בגמ'.

(ערוך השולחן אורח חיים, שח, ב)

לפי גישתו, כל איסורי הטלטול שאנו מכירים, יסודם כבר מזמן מתן תורה. יסודם של כל הטעמים של הרמב"ם ברעיון של דיני השבותים'. איסורים נלוים לאיסורי התורה, שמטרתם לעצב את אופי השבת. לאיסורים אלו התייחסו הנביאים וקראו לשומרם, אך לא הם התקינו אותם.

מלבד היות הסבר זה מבוסס על שיטת הרמב"ם בעניין השבותים, הוא אינו כל כך פשוט⁴⁹. ניכרת העובדה שאין לו ראיות אילו איסורים היו מימות מתן תורה. הוא מניח שהגזרה

⁴⁸ בעל ערוך השולחן כאן הולך בדרכו של הרמב"ם בעניין זה וסבור שגם דעת הרמב"ם כך. כך דבריו בהמשך סעיף זה: "ודבר זה ביאר לנו הרמב"ם בריש פכ"א שכתב נאמר בתורה תשבות אפילו דברים שאינם מלאכה חייב לשבות מהם ודברים הרבה הן שאסרו חכמים משום שבות ופי' המגיד משנה שהתורה מסרה לחכמים ע"ש ובמכילתא ובתורת כהנים ובספרי כמה פעמים נאמרה שבתון שבות ולעיל הסברנו הדבר בשם הרמב"ם ז"ל דא"א להיות כלל באופן אחר דאל"כ אין כאן שבת ושהנביאים הזהירו על השבותים וקראו לה חילול שבת ע"ש ובשעת מתן תורה צוה לנו משה רבינו לכל שבותי שבת ע"פ ד' והתורה כללה בלשון תשבות דבלא השבותים אין כאן שבייתה כלל וכל דברי הרמב"ם בפרקים אלו נמשכים אחרי הקדמת דבריו שבריש פכ"א אלא שכך צוה לנו הקדוש ברוך הוא שאין אלו השבותים נכנסין במנין המלאכות ואין חייבין עליהן סקילה וחסאת אבל הקדוש ברוך הוא חייב אותנו לשמור כל השבותים כאשר הם אתנו היום".

⁴⁹ הרמב"ם הציג את שיטתו בפירושו על התורה ויקרא, כג, כד. הובא על ידי הריטב"א על ראש השנה לב, ב ד"ה וברם. הרמב"ם בראש פרק כא כתב: "נאמר בתורה תשבות אפילו מדברים שאינן מלאכה חייב לשבות מהן, ודברים הרבה הן שאסרו חכמים משום שבות, מהן דברים אסורים מפני שהן דומים למלאכות ומהן דברים אסורים גזרה שמה יבוא מהן איסור סקילה". המגיד משנה בפירוש ראשון מזהה בין הרמב"ם לרמב"ן, וראה לחם משנה שם. מו"ר ב"יד פשוטה" סבור שהרמב"ם חלוק על הרמב"ן וראייתו מן ההלכה של פיקוח הגל בהלכות עירובין

הייתה ונעלמה, וממילא כל מה שאסור הוא מימות משה רבינו. לכאורה סביר יותר לומר, שאיסורי טלטול כלים הם תוצאה של גזרת הכלים⁵⁰. עוד יש לציין שלפי הצעה זו לא ניתן כלל לקבל את ההבחנה של הגר"א בין כלים למוקצה.

ח.3. השערות לפתרון

סביר להניח שאיסור אכילת מוקצה, הגם שאיננו יודעים את זמנו, הינו קדום, ולו בגלל ההוא אמינא שעל פיה מדובר באיסור תורה. בכל מקרה, גם בלי קשר לשאלת הזמן, איסור זה מבוסס על רעיון ההכנה וכפי שביאר זאת הרמב"ן⁵¹. מנגד ידוע לנו בבירור שבימי נחמיה נגזרה גזרת טלטול. אולם גזרה זו, עד כמה שניתן ללמוד מהמקורות, אינה קשורה ישירות למונח מוקצה, ולגדרי האיסור של מוקצה. למרות זאת, אנו פוגשים מרחב שלם של איסורי טלטול המוגדרים מוקצה ואף שחלים עליהם גדרי מוקצה.

מכיוון שוודאי לנו איסור האכילה מצד אחד, ואף ברורה לנו גזרת הכלים מימי נחמיה מצד שני, עלינו לשער קיומו של איסור שלישי, שאין לנו שום מידע לגבי מקורו. דומה שנכון יותר לחפש פתרון, שאינו מבוסס על ההנחה של שלושה איסורים שונים. יש לבחון את האפשרות על פיה קיומו של איסור הטלטול הוא תוצר של אחד משני האיסורים הידועים לנו. לפיכך עומדות לפנינו שתי אפשרויות של הסבר.

האפשרות האחת אומרת שעל אף שאיסור אכילת מוקצה אינו כולל בתוכו איסור טלטול, הורחב האיסור אף לטלטול. פתרון כזה מקל מאוד על הסברת מירב הקשיים. בין לפי שיטות הראשונים האומרים שאיסור אכילה הוא מהתורה, וגם לפי שיטות החולקים; מדובר באיסור קדמון. לא מן הנמנע שברבות הימים הורחב האיסור גם לטלטול. איסור שימוש באוכלים ובחומרי צריכה שלא הוכנו מבעוד יום, אינו מהוה סייג מספיק למניעת פעילות אסורה בשבת. בעיקר אין בזה כדי לסייג את איסור ההוצאה, שקל מאוד להיכשל בו. ואף ייתכן שללא חשש ספציפי, ראו בדורות הקודמים שאין די בגזרת ההכנה ויש להרחיבה לאיסור טלטול.

האפשרות השנייה מחייבת אותנו להניח שגזרת כלים טומנת בחובה את כל איסורי הטלטול. על אף שלכאורה נראה שבימי נחמיה גזרו רק על כלים, כפי שמתארת התוספתא וכפי שנראה מהגמרא; עלינו לשער שגזרת הכלים כוללת בתוכה איסור על כל מה שאינו כלי ואינו בשימוש. הגזרה אמנם ממוקדת בכלים, אבל זה רק משום שבכלים נמצא הגבול

ו, יד. אמנם, כל מי שמוסיף שביטה מקיים את העשה של תשבות. אולם גם אם נקבל את הזיהוי בין שיטות הרמב"ן והרמב"ם בראש פרק כא, בהלכה של מוקצה אומר הרמב"ם שחכמים למדו קל וחומר מדברי הנביאים. המשמעות הפשוטה היא שחכמים למדו קל וחומר ולכן גזרו. לפי דרכו של 'ערוך השולחן' צריך לומר שחכמים הבינו מקל וחומר שזו היא ההלכה כבר מזמן מתן תורה!
⁵⁰ הוא נמנע מלומר זאת, מפני שלפי הבנתו גזרת כלים היא מחשש הוצאה כנ"ל.
⁵¹ הובא לעיל אחרי הערה 15.

בין המותר לאסור. הכלים שהותרו הם מוקד הדין. אולם כל מה שאינו כלי כמו עצים ואבנים, ואף כלים ואוכלים שאינם בני שימוש – כל אלה נאסרו ולא הותרו מעולם. יתירה מזו, עלינו להניח שעל אף שמגמתה של גזרת נחמיה הייתה איסור טלטול, היא העתיקה את עקרונות הדין מאיסור מוקצה של אכילה⁵².

את הקשר⁵³ בין מוקצה של אכילה לבין מוקצה של טלטול הציג במפורש בעל חיי אדם (פתיחה לכלל סו). לאחר שהביא את הטעמים מהרמב"ם וכן את הראב"ד, הוא מוסיף:

ונראה לי להוסיף עוד טעם, שכיון שראו חכמים לאסור המוקצה מטעמים הנזכרים, סמכו דבריהם על פסוק "והכינו את אשר יביאו" דאיכא מאן דאמר בגמרא מפסוק זה דמוקצה הוא דאורייתא, כיון שלא היה מוכן מערב שבת, ולכן אף דלא קיימא לן הכי, מכל מקום סמך גדול סמכו על פסוק זה שלא לטלטל אלא מה שהוא מוכן מערב שבת [...]⁵⁴.

דברי החיי אדם ניתנים להבנה לפי שני ההסברים הללו. לפי ההסבר הראשון מתוארת בדבריו הגזרה שהרחיבה את איסור האכילה. לפי ההסבר השני מתוארת בדבריו גזרת נחמיה שהצמידה את עצמה למושגים של איסור האכילה.

ההסבר הראשון מתאים לגישת הגר"א. יש יסוד להניח, שהראשונים שהבחינו בין גזרת כלים לאיסור טלטול מוקצה, הבינו גם כן. כמו כן, ההסבר הראשון מתאים להנחת בעלי האגדה על דוד, על פיה כבר מימים קדמונים היה איסור על טלטול של מוקצה. ההסבר השני מתאים לשיטות הראשונים שלא הבחינו בין מוקצה לכלים. הם הניחו שכל איסורי הטלטול נובעים מגזרת נחמיה. וגזרה זו היא גזרת מוקצה לטלטול⁵⁵!

⁵² הצעה שונה למבנה האפשרות השנייה, הציע לי תלמיד יקר, ר' אהרן סקסונוב. לפי הצעתו גזרת טלטול אחת נגזרה בימי נחמיה והיא אכן גזרת כלים. אמנם, גזרה זו טומנת בחובה את האיסור לטלטל כל דבר שאינו כלי. מנגד איסור אכילת מוקצה הקדום כולל גם איסור שימוש במוקצה. לכן כל כלי שמוגדר מוקצה אסור בשימוש מהגזרה הקדמונית. לאור זאת כאשר נגזרה גזרת הכלים, נכנסו כל הכלים המוקצים תחת איסור טלטול מחמת היותם חפצים חסרי שימוש כמו אבנים ושאר דברים חסרי שימוש. היתרון בהצעה זו הוא עשיית השלום בין אופייה של הגזרה כגזרת כלים, לבין גזרת מוקצה שנשארים קשורים רק לגזרת השימוש. כלומר, ההגדרות של כל חפץ הן הקובעות אם מותר להשתמש בו. לאחר שנקבע איסור השימוש, ממילא לאור גזרת כלים, נאסר הטלטול. אמנם אין בכוחה של הצעה זו להסביר את המסורת אודות דוד המלך.

⁵³ נראה שגם השימוש של משנת כל הכלים (יז, א) בביטוי "שאינן מן המוכן" מתאים לשני ההסברים הללו וגם להצעה הנוספת שהבאנו.

⁵⁴ הרעיון על פיו איסור מוקצה הוצמד לפסוק 'והכינו' ומוגדר על פי יסוד ההכנה נאמר כבר על ידי הראשונים. ראינו למעלה את הרמב"ן במלחמות בראש מסכת ביצה. כמו כן, כך אומר רש"י על ביצה כו, ב ד"ה ואי; מאירי ביצה ב, א ד"ה ומ"מ. אולם, בכל המקורות הללו מדובר על מוקצה לאכילה! הריטב"א על סוכה מו, ב ד"ה אמר רבי יוחנן גם מצייני זאת ושם הוא מתייחס גם לאיסור טלטול כגון מטה שהיו עליה מעות בין השמשות. אולם, אפילו שם אין אמירה מפורשת אודות הצמדת איסור הטלטול לרעיון ההכנה.

⁵⁵ כך עולה מתוספות ר"ד, שבת כגג, ב ד"ה דבר; פסקי הרי"ד שבת קכד, ב ד"ה רב מרי, עמוד תמג; שם קנז, א ד"ה פליגי, עמוד תקסב. דעה כזו מובאת במאירי שבת קכד, א ד"ה מקצת'. הדברים מתאימים כמובן לשיטת הרי"א שהובאה למעלה ליד הערה 39.

על כל פנים, להבנת ההלכות השונות, אין הכדל בין שני ההסברים. הצד השווה שבהם הוא שעלינו להכיר בשלושה דינים שכל אחד עומד בפני עצמו אך גם נושק לחבריו.

- איסור אכילת מוקצה שכולל כל סוג של צריכה.
- איסור טלטול של מוקצה שאוסר כל מוקצה בטלטול.
- איסור טלטול כלים לצרכים מסוימים שהינו חלק מדיני מוקצה לדעה אחת או מערכת דינית עצמאית לפי דעה שנייה.

יש לתת את הדעת לכך שהגדרות המוקצה של אכילה וטלטול הן אותן ההגדרות, לכן שני האיסורים הללו קשורים ואנו מוצאים דיונים דומים בשני האיסורים. מצד שני, גם כלים וגם מוקצה אסורים בטלטול, ולכן יש קשר גם בין שני האיסורים הללו.

ט. במקום סיום

הרב יוסף צבי דינר, שהיה רבה של הולנד, כתב דברים נפלאים בפתיחה שלו למסכת ביצה (חידושי הריצ"ד מועד):

איסור מוקצה בשבת וביום טוב נובע ממקור קדוש; הסופרים הולידו רעיון זה וכוונתם היתה לא לבד לגדור גדר בעד עם ישראל שלא יוסיפו לעשות עולה כבראשונה בימי נחמיה לחלל שבת על ידי משא ומתן אלא גם לנטע בלב עם סגולה עבודת אלקים בקדושה ובטהרה⁵⁶. ועבודה זו קשה מאד לאנשים אשר מזונות אנשי ביתם וטרף חקם מוטל עליהם ואין דעתם ולבם פנוי ממחשבות זרות והם הם המונעים אותנו להיות בצל ד' ולהסתופף בהיכלו, וטובים ימי השבת ויו"ט מימות החול כי בימים הקדושים אנחנו שובתים מכל מלאכה ודעתינו רחבה ויש לאל ידינו להידבק בד'. וראו הסופרים הימים האלו כי טובים הם לבצוע מגמתם וגזרו אומר כי בעת ביאת השמש בערב שבת ויו"ט יראה כל אחד ואחד מישראל את עצמו כאילו הוא יצא מהעולם הזה לעולם שכולו שבת ומנוחה ויקח אז אתו רק הדברים שהוא צריך להם לחיי שעה אשר הכין לו קודם השבת ויו"ט ויעזוב כל אשר לו בפרוודור כל זמן שהוא לפניו. ומצאו סמך לזה בקרא אם תשיב משבת רגלך וכו'. ולפי זה אסורים בשבת ויו"ט בטלטול כל מאכל ומשתה שלא הכין לו כבר בשקדש היום - היינו נולד ומוקצה במאכל - וכל הדברים שאין צריך להם לחיי שעה כל זמן שבתו בבית ד' - והיינו כלים וכדומה [...].

⁵⁶ דרך אגב ניתן לזהות שאף הוא סבור שאיסור מוקצה אינו קדום ואף ייתכן שמאוחר לימות נחמיה.